Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

INGLIZ TILI LEKSIKOGRAFIYASINING NAZARIY ASOSLARI DOLZARBLIGI

Kasimova Yulduz Malikovna
Namangan Davlat Pedagogika Instituti
Xorijiy tillar kafedrasi kata o'qituvchisi
E-mail: kasimovayulduz1977@gmail.com
Telefon: +998998170868

Soliyeva Sevinch Sodiqjon qizi
Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi XTA-BU-22
E-mail: diadiamond734@gmail.com
Telefon: +998937503117

Abdumuminova Dilorom Kamolxon qizi
Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi XTA-BU-22
diloromabdumuminova20@gmail.com
Telefon: +998998892523

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tili leksikografiyasining nazariy asoslari, ingliz tilini o'rganuvchilar uchun lug'atshunoslikning rivojlanish bosqichlari hamda leksikografiyaning asosiy tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, ingliz tilidagi lug'atlarning turlari, ularning tarkibiy tuzilishi va tilshunoslikdagi ahamiyati yoritib beriladi. Tadqiqot jarayonida nazariy leksikografiyaning til o'qitish hamda tarjima faoliyatidagi o'rni ham ko'rib chiqiladi
Kalit so'zlar: leksikografiya, chet tili, lug'atshunoslik, semantika, lingvistika, elektron lug'atlar, izohli lug'at.

Abstract: This article examines the theoretical aspects of English lexicography, the stages of development of English lexicology for English language learners, and the main principles of lexicography. In addition, the types of English dictionaries, their structural composition, and their significance in linguistics are discussed. The study also highlights the role of theoretical lexicography in language teaching and translation processes.
Keywords: lexicography, foreign language, lexicology, semantics, linguistics, electronic dictionaries, explanatory dictionary.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические аспекты английской лексикографии, этапы развития английской лексикологии для изучающих английский язык, а также основные принципы лексикографии. Кроме того, освещаются виды английских словарей, их структурное строение и значение в лингвистике. В ходе исследования также анализируется роль теоретической лексикографии в процессе обучения языку и перевода.
Ключевые слова: лексикография, иностранный язык, лексикология, семантика, лингвистика, электронные словари, толковый словарь.

Maktabgacha va maktab ta'limi yoshidagi o'quvchilarga til o'rgatish ko'nikmasini shakllantirish muhim hisoblanadi. Leksikografiya til o'rgatish ko'nikmasining asosiy jihatlaridan bo'lib xizmat qiladi.

Ingliz tili leksikologiyasini o'rganishda leksikografiya muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Chunki ingliz tilining lug'at boyligi, so'zlarning ma'nosi, qo'llanish darajasi, uslubiy xususiyatlari hamda ularning tarixiy taraqqiyoti asosan lug'atlar orqali tadqiq etiladi. Leksikografiya tilning leksik tarkibini tizimli ravishda tartibga solib, so'zlarning izohi, talaffuzi, grammatik shakli va

uslubiy mansubligini aniqlashga xizmat qiladi. Shu sababli ingliz tili leksikologiyasi bilan leksikografiya o‘zaro chambarchas bog‘liq sohalar hisoblanadi.

Ingliz tili lug‘atchiligi tarixan uzoq taraqqiyot bosqichini bosib o‘tgan bo‘lib, bugungi kunda turli tipdagi lug‘atlar yaratilgan. Jumladan, izohli, tarjima, terminologik, frazeologik, etimologik hamda elektron lug‘atlar ingliz tilining leksik imkoniyatlarini keng yoritishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, zamonaviy ingliz tilida yangi so‘zlarning tez paydo bo‘lishi lug‘atchilik sohasining yanada rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda. Texnologiya, internet va ommaviy kommunikatsiya vositalari ta’sirida tilga kirib kelayotgan yangi birliklarni qayd etish va izohlash leksikografiyaning muhim vazifalaridan biridir.

Ingliz tili leksikologiyasida lug‘atlar nafaqat ma’lumot manbai, balki til me’yorlarini belgilovchi vosita sifatida ham ahamiyatlidir. Lug‘atlar orqali so‘zlarning to‘g‘ri yozilishi, talaffuzi va uslubiy qo‘llanishi me’yorlashtiriladi. Bu esa ingliz tilini o‘rganayotgan talabalar va tadqiqotchilar uchun muhim nazariy asos yaratadi. Shuningdek, lug‘atlar til boyligini saqlash, yangi birliklarni tizimlashtirish hamda til taraqqiyotini kuzatishda katta rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda ingliz tili leksikologiyasida elektron va raqamli lug‘atlarning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Onlayn lug‘atlar foydalanuvchilarga tezkor ma’lumot olish imkonini yaratib, so‘zlarning talaffuzi, sinonimlari, antonimlari va qo‘llanish namunalarini bir vaqtning o‘zida taqdim etadi. Bu esa ingliz tilini o‘qitish va o‘rganish jarayonini yanada qulay va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Leksikografiya ingliz tili leksikologiyasining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, tilning lug‘at boyligini o‘rganish, tizimlashtirish va rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilining zamonaviy taraqqiyoti, yangi leksik birliklarning paydo bo‘lishi hamda xalqaro kommunikatsiyadagi o‘rni lug‘atchilik sohasining dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Chet tillarini o‘qitish jarayonida leksikologiya va leksikografiya muhim ilmiy asos sifatida qaraladi. Chunki tilni egallash, avvalo, uning lug‘at boyligini o‘zlashtirish bilan bog‘liq bo‘lib, bunda so‘zlarning ma’nosi, qo‘llanish xususiyati va uslubiy imkoniyatlarini bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Leksikologiya tilning lug‘aviy qatlamini, so‘zlarning semantik va funksional jihatlarini o‘rgansa, leksikografiya ularni tartibga solish hamda lug‘atlar shaklida taqdim etish bilan shug‘ullanadi[1]. Shu jihatdan ushbu ikki soha chet tilini samarali o‘qitishda o‘zaro uzviy bog‘liq hisoblanadi.

Chet tilini o‘rganishda lug‘atlardan foydalanish o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish bilan bir qatorda, ularning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, izohli va ikki tilli lug‘atlar yangi so‘zlarning ma’nosi, talaffuzi, grammatik shakli hamda nutqdagi qo‘llanilish usullarini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi[2]. Bu esa o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini boyitishga yordam beradi.

Zamonaviy chet tili ta’limida elektron lug‘atlar va raqamli platformalarning qo‘llanilishi ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Onlayn lug‘atlar foydalanuvchilarga tezkor ma’lumot olish imkonini yaratib, so‘zlarning sinonimlari, antonimlari, talaffuzi va qo‘llanish namunalarini bir vaqtning o‘zida taqdim etadi. Natijada til o‘rganish jarayoni yanada interaktiv va samarali tus olmoqda.[3]

Leksikografiya chet tilini o‘qitishda til me’yorlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Lug‘atlar yordamida o‘quvchilar so‘zlarning to‘g‘ri yozilishi, talaffuzi va uslubiy xususiyatlarini o‘zlashtiradilar. Bu esa ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga, fikrni aniq va ravon ifodalashiga yordam beradi. Shuningdek, lug‘atlar tarjima qilish va matn ustida ishlash jarayonida ham muhim vosita hisoblanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni puxta o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shu sababli leksikologiya va leksikografiya sohalarining ahamiyati yanada kuchaymoqda. Zamonaviy elektron lug‘atlar, mobil ilovalar va interaktiv platformalar chet tilini o‘rganishning ajralmas

[1] Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Фан, 1981. – Б. 289.
[2] Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Университет, 2006. – Б. 214
[3] Gairns R., Redman S. Working with Words: A Guide to Teaching and Learning Vocabulary. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – P. 73.

qismiga aylanib, o‘quvchilarning til boyligini oshirish va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynamoqda.

Lug‘atshunoslik, semantika va lingvistika tilshunoslikning muhim tarkibiy qismlari bo‘lib, ular tilning lug‘aviy boyligi, ma’no tizimi hamda kommunikativ xususiyatlarini o‘rganishga xizmat qiladi. Ushbu yo‘nalishlar ayniqsa chet tillarini o‘qitishda katta nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki tilni samarali o‘rganish uchun so‘zlarning ma’nosi, qo‘llanish doirasi va uslubiy xususiyatlarini chuqur anglash talab etiladi.

Lug‘atshunoslik yoki leksikografiya lug‘atlar yaratish nazariyasi va amaliyoti bilan shug‘ullanuvchi soha hisoblanadi. Bu yo‘nalishda so‘zlarning izohi, talaffuzi, grammatik shakli, etimologiyasi va uslubiy xususiyatlari tizimli ravishda tartibga solinadi[4]. Lug‘atlar tilning lug‘at boyligini saqlash va rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, chet tilini o‘rganishda izohli va tarjima lug‘atlari o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Semantika esa til birliklarining ma’nosini o‘rganuvchi tilshunoslik sohasi sanaladi. Ushbu fan so‘z va iboralarning mazmuniy jihatlarini, ma’no taraqqiyotini hamda ma’nolar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tadqiq etadi[5]. Semantik tahlil orqali sinonim, antonim, omonim va ko‘p ma’nolilik kabi hodisalar o‘rganiladi. Bu esa til birliklarini to‘g‘ri tushunish va nutqda samarali qo‘llash imkonini yaratadi.

Lingvistika tilni murakkab ijtimoiy hodisa sifatida o‘rganadigan keng qamrovli fan hisoblanadi. U fonetika, grammatika, leksikologiya, stilistika va semantika kabi bir qator yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi[6]. Lingvistikaning asosiy vazifasi tilning tuzilishi, rivojlanishi va jamiyatdagi funksiyalarini tadqiq etishdan iboratdir. Zamonaviy lingvistika nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, xorijiy tillarni o‘qitish, tarjimashunoslik hamda kommunikativ texnologiyalar rivojida muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi lug‘atshunoslik va semantika sohalarining taraqqiyotiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron lug‘atlar, korpus lingvistikasi va sun’iy intellekt asosidagi til tizimlari til birliklarini chuqurroq tahlil qilish imkonini bermoqda. Natijada tilni o‘qitish va o‘rganish jarayoni yanada samarali va interaktiv shaklga ega bo‘lmoqda.

Elektron va izohli lug‘atlar zamonaviy leksikografiyaning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu lug‘atlar til birliklarining ma’nosi, talaffuzi, grammatik shakli hamda uslubiy xususiyatlarini o‘rganishda asosiy manba vazifasini bajaradi. Ayniqsa, xorijiy tillarni o‘rganish jarayonida bunday lug‘atlardan foydalanish o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish va til ko‘nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Izohli lug‘atlar ma’lum bir til tarkibidagi so‘zlarning mazmunini shu tilning o‘zida tushuntirib berishga xizmat qiladi. Ushbu lug‘atlarda so‘zlarning semantik xususiyatlari, grammatik shakllari, uslubiy qo‘llanishi hamda ayrim hollarda ularning nutqdagi namunalari ham keltiriladi[7]. Izohli lug‘atlar adabiy til me’yorlarini shakllantirish, til boyligini tartibga solish va til taraqqiyotini aks ettirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ular o‘quvchilarning so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash va ma’nolarini chuqur anglashiga yordam beradi.

Elektron lug‘atlar esa zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan lug‘at turi bo‘lib, ular internet tarmoqlari, mobil ilovalar yoki kompyuter dasturlari orqali foydalanishga mo‘ljallangan[8]. Elektron lug‘atlar foydalanuvchilarga tezkor va qulay tarzda ma’lumot olish imkonini yaratadi. Ularning muhim afzalliklaridan biri shundaki, so‘zlarning tarjimasi bilan bir qatorda talaffuzi, sinonimlari, antonimlari va qo‘llanish namunalarini ham bir vaqtning o‘zida taqdim etadi.

---

[4] Hartmann R.R.K., James G. Dictionary of Lexicography. – London: Routledge, 2001. – P. 83–90.
[5] Palmer F.R. Semantics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – P. 5–11.
[6] Yule G. The Study of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – P. 112–118.

[7] Svensén B. A Handbook of Lexicography. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – P. 17–24.
[8] Hartmann R.R.K. Teaching and Researching Lexicography. – London: Pearson Education, 2001. – P. 45–51.

Zamonaviy ta’lim tizimida elektron lug‘atlardan foydalanish til o‘rganish samaradorligini oshirmoqda. O‘quvchilar yangi so‘zlarning ma’nosini tez aniqlash, talaffuzini eshitish hamda ularni amaliy nutqda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Natijada ularning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari va kommunikativ kompetensiyasi rivojlanadi. Ayniqsa, onlayn platformalar va mobil ilovalarning keng tarqalishi elektron lug‘atlarning kundalik ta’lim jarayonidagi ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Izohli va elektron lug‘atlar tilning lug‘at boyligini saqlash, yangi leksik birliklarni qayd etish va til me’yorlarini belgilashda ham muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar asosida yaratilayotgan lug‘atlar tilshunoslikning rivojlanishiga katta hissa qo‘shib, til o‘rganish jarayonining yanada interaktiv va qulay bo‘lishini ta’minlamoqda.

Ingliz tilidagi lug‘atlarning asosiy turlari, ularning tarkibiy tuzilishi hamda tilshunoslikdagi o‘rni keng yoritiladi. Ingliz leksikografiyasida izohli, tarjima, frazeologik, etimologik, terminologik va elektron lug‘atlar alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular tilning lug‘at boyligini tizimlashtirish va o‘rganishda muhim manba sifatida xizmat qiladi. Har bir lug‘at turi o‘zining tarkibiy tuzilishi va funksional xususiyatlariga ega bo‘lib, so‘zlarning ma’nosi, talaffuzi, grammatik shakli hamda uslubiy qo‘llanilishi haqida batafsil ma’lumot beradi.

Izohli lug‘atlar til birliklarining ma’nosini shu tilning o‘zida tushuntirishga xizmat qilsa, tarjima lug‘atlari bir tildagi birliklarni boshqa til vositasida izohlash imkonini yaratadi. Frazeologik lug‘atlar esa tildagi ibora va barqaror birikmalarning semantik hamda uslubiy xususiyatlarini yoritadi. Zamonaviy elektron lug‘atlar esa axborot texnologiyalari asosida yaratilgani sababli foydalanuvchilarga tezkor va qulay tarzda ma’lumot olish imkoniyatini beradi.

Tadqiqot jarayonida nazariy leksikografiyaning chet tillarini o‘qitishdagi ahamiyati ham muhim jihatlardan biri sifatida ko‘rib chiqiladi. Lug‘atlar o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish, yangi so‘zlarning ma’nosini anglash va ularni amaliy nutqda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi[9]. Ayniqsa, elektron lug‘atlardan foydalanish til o‘rganish jarayonini interaktiv va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Bundan tashqari, leksikografiyaning tarjimashunoslikdagi o‘rni ham katta ahamiyat kasb etadi. Tarjima jarayonida so‘zlarning semantik nozikliklarini, uslubiy xususiyatlarini va kontekstual ma’nolarini to‘g‘ri anglash uchun lug‘atlardan keng foydalaniladi. Shu sababli nazariy leksikografiya tarjima faoliyatining ilmiy asoslarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy tilshunoslikda lug‘atlar nafaqat axborot manbai, balki til me’yorlarini belgilovchi va til taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim vosita sifatida ham e’tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Университет, 2006. – Б. 214
2. Hartmann R.R.K., James G. Dictionary of Lexicography. – London: Routledge, 2001. – P. 83–90.
3. Yule G. The Study of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – P. 112–118.
4. Svensén B. A Handbook of Lexicography. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – P. 17–24.
5. Hartmann R.R.K. Teaching and Researching Lexicography. – London: Pearson Education, 2001. – P. 45–51.
6. Kasimova, Y. M., Alimova, E. Z. N. M., & Ulkanov, A. A. Z. Theoretical foundations of the translation theory. International Journal on Integrated Education, 3(2), 65-67.

[9] McCarthy M. Vocabulary. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – P. 41–47.